

Dr. Mihalovics Árpád:

A francia a társadalmi érintkezés, a diplomácia és a nemzetközi kommunikáció nyelve

I. A francia irodalmi és köznyelv kialakulása

Köztudott, hogy a francia nyelv az indo-európai nyelvcsalád újlatin ágához tartozik; legközelebbi rokonai a spanyol, a portugál, az olasz, a katalán és a provánszi.

A XIII. század végéig a francia nyelv még igen erőteljes nyelvjárási tagozódást mutat, a XIV. században viszont a Párizs környékén beszélt **francien** nyelvjárásra alapuló, erőteljesen formálódó francia irodalmi nyelv lesz egyeduralgódóvá a királyság területén. Ehhez hozzájárult a központi hatalom megerősödése, a Párizsban központosuló különböző hatalmi és igazságszolgáltatási szervek írásos gyakorlata és nem utolsósorban a párizsi egyetem kisugárzó ereje. Meg kell jegyezni, hogy ebben az időszakban a francia nyelv írásos használatának legfontosabb területe a szépirodalom. A korabeli tudományok (teológia, filozófia) nyelve továbbra is a latin maradt. A XIII. század végétől kezdve azonban a francia nyelv behatol a királyi kancellária írásos gyakorlatába is.

A XIV. és a XV. század lesz a mélyreható nyelvszerkezeti változások kora; ekkor alakult át az ófrancia egy új „modern” nyelvvé. A XVI. században kibontakozó **reneszánsz kultúra** hatására válik a francia a közigazgatás és a jog, s mind szélesebb körben a tudományok nyelvévé.

„A XVII. században a párizsi szalonok és az udvar művelt társasági életében, a színházi életben, az írók [Corneille, Racine, Molière, La Fontaine] nyelvhasználatában és **tudatos nyelvművelés** során játszódott le az a **nyelvi reform**, amely számos ponton rögzítette a későbbi művelt köznyelv és az irodalmi nyelv szabályrendszerét. Így a XVII. század nevezhető a francia nyelv- és irodalomtörténet „klasszikus korszaká-nak.” (Fodor 1999, 420).

A XVII-XVIII. század fordulójára lényegében kialakult a mai francia irodalmi és köznyelv szerkezete.

II. A francia nyelv fejlődését befolyásoló jelentősebb események

Mielőtt rátérnénk a francia nyelv nemzetközi szerepének a bemutatására, vegyük számba – nagyon vázlatosan – a francia nyelv fejlődését befolyásoló jelentősebb eseményeket:

1539: **I. Ferenc Villiers-Cotterêt-i rendeletével** kötelezővé teszi a francia nyelv használatát a közügyekben.

1549: **J. du Bellay: Défense et illustration de la langue française** (A francia nyelv védelme és híressé tétele) c. munkája.

1555-1628: **François Malherbe** költészeti eszményképe a „**pureté**”, „**clarté**” et „**précision**” (tisztaság, világosság és pontosság), amellyel megvetette a klasszikus francia ízlés alapjait.

1635: Az **Académie Française** megalapítása (Richelieu bíboros).

1647: **C. F. Vaugelas: Remarques sur la langue française** (Megjegyzések a francia nyelvről) c. műve. A szerző célja, hogy egységessé és szabályozottá tegye a francia nyelvet.

1694: **Dictionnaire de l'Académie** (Vaugelas irányításával). E szótár célja a „helyes nyelvhasználat” meghatározása.

1751-1772: **Encyclopédie**, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers (Diderot és d'Alambert szerkesztésében), 35 kötetből álló mű.

1784: **A. Rivarol: Discours sur l'universalité de la langue française** (Értekezés a francia nyelv egyetemességéről) c. műve, amelyért megkapta a berlini Akadémia díját. [A szerző „egész Európával, de különösen az angollal, némettel, spanyollal és olasszal szemben felállítja a francia fölény mérlegét, és okát a francia nyelv világosságában, íróinak tiszta ízlésében találja meg...” (Eckhard 1938¹/ 2003², 74.)]

Az iménti kronológiai felsorolásunkkal – amit most megszakítunk – úgy gondoljuk, sikerült valamelyest érzékeltetnünk azt a három évszázados folyamatot, amelynek során kialakult a francia nyelv. Ez volt a „bon usage” (helyes nyelvhasználat) és a „(bon) goût” kifinomulásának a korszaka.

III. A francia, mint a társadalmi érintkezés nyelve Európa országaiban

A továbbiakban megkíséreljük számba venni azokat a sajátosságokat, amelyek a francia nyelvet a társadalmi élet és a nemzetközi a érintkezés nyelvévé tették.

Induljunk ki Eckhardt Sándor (1938¹/ 2003², 74) megállapításából:

„Az apostoli hivatás, akár a keresztényit, akár a forradalmi vesszük, mindenkor nagyban emelte a francia nemzet fölénytudatát a többi nemzettel szemben. A katonai erények, a győzhetetlenség nem kevésbé emelték önbizalmát. De maga a francia műveltség fejlettségének, kifinomultságának fölényérzete is korán jelentkezik a francia nemzet öntudatában.”

Majd egy lappal később a következőt olvashatjuk:

„Az angol fogságban sínylődő királyi herceg [= Károly, orléansi herceg] maga is ragyogó példája ennek a kifinomult francia nemesi kultúrának, melyet angolok, né-

metek, olaszok nem győztek csodálni és utánozni. Becsületérzés, vitézség, nyíltszívűség az erkölcsi értékek, józanész és tudomány az értelmiek, udvarias modor a társadalmi kiválóság, miből Franciaország középkori tekintélye összetevődik, mondja joggal a fényes herceg. A krónikás Froissart is ezt a nemesi előkelőséget emeli ki, mikor megállapítja, hogy hazájában az urak és hölgyek sokkal előkelőbbek, mint más országokban és udvariasság dolgában más ország nem is jöhet szóba.” (i. m. 65).

Voltaire szerint egész Európa az udvariasságot és a társas szellemet XIV. Lajos udvarának köszönheti. „Sőt a francia szellem munkája felkeltette Anglia versengését, elvitte az ízlést Németországba, a tudományt Oroszhonba, sőt a sorvadó Itáliát is felébresztette... A két klasszikus század franciája magát a legtökéletesebb lénynek tekintette. Ő beszéli a legtökéletesebb nyelvet, ő és egyedül ő van biztos és teljes birtokában a legtökéletesebb udvari műveltségnek és bizonyos leereszkedő elismeréssel nézi, mint próbálkoznak Európa-szerte francia verseket írni, francia módra öltözködni és viselkedni.” (Eckhardt i. m. 71-2).

S az itt részletezett francia műveltségi fölénytudathoz kapcsolódik a francia nyelv és stílus világo ssága (vö. Voltaire, Malherbe), „mert a racionalizmus korában nem lehetett nagyobb érvet felhozni a franciák fölénye mellett, mint azt, hogy nyelvük valamennyi nyelv között a leglogikusabb és legvilágosabb. Ezen kívül a francia a társas életre legalkalmasabb nép, összes kiválóságai a társas életben jutnak kifejezésre s ízlésbeli fölényét is ennek köszönheti.” (Eckhardt i. m. 72.)

Lehetne még folytatni a sort a francia vidék szépségének, a francia városok, különösen Párizs remek épületeinek, a francia konyhaművészetnek, a francia boroknak, a francia bútoroknak a méltatásával, továbbá a francia kedvességnek és udvarlási szokásoknak, egyszóval a francia ízlésnek (ösz tönös szépérzéknek, összhangnak és választékosságnak) és jómodornak az említésével. S meg kell állapítanunk, hogy a korabeli Franciaországban mindez szinte túlzás nélkül fellelhető volt! – S ennek hatására a XVIII. század folyamán szinte egész Európában elterjedt valamiféle gallo- vagy frankománia. A német, osztrák, lengyel úri társaságok összejö veteleiket a párizsi társaságok mintájára szervezték, s mindenben azokat próbálták utánozni.

„Franciának lenni igen-igen értékes és jó pénzre átváltható természeti adomány volt ez időben...” (Eckhardt i. m. 74.)

Az iménti megállapítást támasztják alá a következő tények. – **Descartes** húsz évig Hollandiában élt, majd 1649-ben Krisztina, Svédország királynője meghívta Stockholmba, ahol filozófiára oktatta a királynőt. – **Voltaire** száz évvel később (1749-ben) II. Frigyes porosz király meghívására Berlinbe költözött, ahol 20.000 livres fizetést kapott, kamarási címet szerzett s egyéb kitüntetésekert nyert. – 1765-ben II. Katalin cárnő 15.000 livresért megvette **Diderot** könyvtárát, de használatra egész élete végéig a filozófusnál hagyta, sőt évi 1000 livres fizetéssel a gyűjtemény könyvtárosává is kinevezte. 1773-ban Diderot Szentpétervárra ment, hogy a cárnőnek személyesen kifejezze hálóját. – **D’Alambert** nem fogadta el sem II. Frigyes meghívását a Berlini

Akadémia elnökségére, sem Katalin cárnőét, aki fia nevelésének a vezetésére kérte fel 100.000 frank fizetéssel. – S még egy érdekes adalék: II. Frigyes porosz király a Berliini Akadémia nyelvévé a latin helyett a franciát tette.

A **francia forradalommal** a francia „a nemzet nyelve” (la langue de la nation) lett. Majd hamarosan meghódította szinte egész Európa arisztokráciáit, azaz mintegy 25 országban – Törökországtól Portugáliáig, Hollandiától Lengyelországon, a Habsburg Birodalmon (benne Magyarországon) át Oroszorszáig, Norvégiában és Spanyolországban – az arisztokrácia franciául beszélt, levelezett, udvarolt, flörtölt. A XVIII. századi Európában nagyon kellett szégyenkeznie annak az arisztokratának, aki legalább a társalgás szintjén nem ismerte a francia nyelvet. A francia nyelv angliai, itáliai, németországi, oroszországi stb. elterjedtségéről olvashatunk érdekes adatokat a Bárdosi V. – Karakai I. szerkesztésében napvilágot látott „A francia nyelv lexikona” (Corvina, Budapest, 1996) c. nagyszerű munkában a „Francophonie” címszó alatt (178-83). Íme néhány érdekes adat a szócikkből:

„...a francia nyelv a XVIII. század végére olyan ideálisan kiforrott, kiegyensúlyozott nyelvvé vált, amely a nemzeti egységet és az egységes nemzeti nyelvet kereső számos európai ország számára példakép és elérendő cél lett. Az író és filozófus PIERRE BAYLE 1685-ben meg is állapította: a francia nyelv az európai népek közötti érintkezés legfőbb eszköze. A francia forradalom századában a tudás és az elegancia megtestesítője valóban a francia nyelv: **CASANOVA** franciául írta emlékiratait, **LEIBNIZ** szintén franciául fogalmazta meg fontosabb műveit, **MÁRIA TERÉZIA** császárné, **II. FRIGYES** porosz király és környezete franciául írt és társalgott, a németalföldi uralkodók, nemesek és kereskedők úgyszintén, **II. RÁKÓCZI FERENC** franciául írta emlékiratait (Mémoires) és fiának ajánlott erkölcsi intelmeit (Réflexions sur la vie civile et la politesse d’un chrétien)... A forradalom, majd **NAPÓLEON** számos országban – Lengyelország, Itália stb. – tovább növelte a francia nyelv népszerűségét... Walerloo után azonban a helyzet kezdett megváltozni...” (i.m. 180-1).

Magyarországon a francia nyelv társasági használata igen erős volt az első világháborúig, de a tehetős családok gyermekeiket (különösen a leányokat) még a két világháború közötti időben is szívesen taníttatták franciára.

A francia nyelv tengerentúli terjedésének egy másik vetülete Franciaország több évszázados gyarmatosítási politikájával kapcsolatos, de ezzel a jelen tanulmány keretei között nem foglalkozunk.

IV. A francia a diplomáciai és a nemzetközi kommunikáció nyelve

„A francia nyelv már a XVII. században kezd kivételes helyet kapni a nemzetközi érintkezésekben, de csak a XVIII. században válik a „diplomácia anyanyelvévé” – olvashatjuk Herman József munkájában (1966, 246).

Nézzük meg milyen okai, mozgatórugói voltak az imént idézett tényszerű megállapításnak. Beszélhetünk társadalmi–politikai tényezőkről, mint a **francia monarchia** hatalma és tekintélye, annak kulcspozíciója az európai kontinensen, a **francia irodalom** kisugárzása, s különösen a **francia felvilágosodás** és **forradalom** hatása az európai értelmiségre, a francia arisztokráciának a korábbiakban már említett kifinomult életmódja, illetve annak utánzásra ösztönző hatása. De mindemellett nem győzzük eléggé hangsúlyozni azt a nyelvészeti tényt, hogy a két klasszikus évszázadban a francia modern nyelvvé kristályosodott, s teljességgel alkalmassá vált „a gondolatok világos közlésére, finom árnyalására és szükség esetén játékos eltitkolására”.

Meg kell jegyeznünk, hogy a francia nyelv nemzetközi használatának a kezdetei még korábbi időszakra datálódnak. – „A XII–XIII. század folyamán egyébként, ami-kor is a latint Európa számos országában hivatalos nyelvként használták, a francia nyelv – Franciaország irodalmi, művészeti, tudományos, politikai és gazdasági súlyának köszönhetően – **Európa szerte mint második nemzetközi nyelv volt használatos.**” (Bárdosi – Karakai, 1996, 179).

Sőt elmondhatjuk, hogy a francia nyelv fennmaradt első írásos dokumentuma, „Strasbourg eskü” szövege (842) is a „diplomácia”, nevezetesen a „katonai diplomácia” jegyében fogant. Íme a magyarázat:

„842 február 14-én Strasbourgban **Nagy Károly** két unokája, Kopasz Károly, a „nyugati Frankhon” és *Német* Lajos, a „keleti Frankhon” királya szerződést kötött a harmadik fivér, Lothár ellen, aki vissza akarta állítani a birodalom régi egységét, per-sze a saját uralma alatt. A szerződést nyilvános eskütétellel pecsételték meg, hadseregeik jelenlétében. Először Német Lajos esküdött meg *franciául* arra, hogy testvérét, Károlyt mindenben segíteni fogja, és nem szövetkezik ellene Lothárral, majd a francia király, Kopasz Károly mondott hasonló szövegű esküt *németül*, pontosabban rajnai frank nyelvjárásban. Az eljárás okai világosak: mindegyik király a másik fél hadseregének nyelvén esküdött, hogy szövetségeseinek katonái is megértsék, mire kötelezte magát. A királyok esküje után a hadseregek mondanak esküt, de most már mindegyik a maga nyelvén: Károly hadserege franciául, Lajosé németül. Mindegyik sereg szava-tolja saját királya esküjét, s kötelezi magát arra, hogy királyától minden segítséget megvon, ha esküjét nem tartja be. Az esküszövegeket egy IX. századi történetíró, Nithard műve őrizte meg számunkra. Így keletkezett a híres Strasbourg eskü, **a francia nyelv legrégebb szövege emléke.**” (Herman, 1966, 134)

Fel kell hívnunk azonban a figyelmet arra, hogy ez az időszak (a IX. század közepe) még korántsem a francia diplomáciai nyelvhasználat kezdete. Nem, ez csak egy korai momentum. Ahhoz, hogy a francia a diplomácia nyelvvé váljon, még el kellett telnie jó néhány évszázadnak...

Elméletileg a nemzetközi jog korábban egyáltalán nem fogalmazta meg egy diplomáciai nyelvnek a kijelölését, elfogadását. A nemzetközi közjogban nemigen találkozunk erre vonatkozó írásos kitétel. A gyakorlatban mindig az volt a diplomácia nyelve, amelynek használatában a szerződő felek (államok) megállapodtak. Explicit módon tehát egyetlen nyelvet sem ismertek el (így a franciát sem!) speciális nemzetközi nyelvnek. A francia nyelv diplomáciai jellegű használata mindig egyedi megállá-

podás alapján történt. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a használat nem föltétlenül hozható közvetlen összefüggésbe Franciaország politikai vagy katonai fölényével. Ily módon a francia nyelvnek a nemzetközi érintkezésben elfoglalt helye bizonyos véletlenek játékaaként alakult ki.

Mint ismeretes, a középkorban, de még azután is Európában a szerződéseknek, mint minden hivatalos iratnak a nyelve a latin volt. A latint használták a nemzetközi kapcsolatok gyakorlatában pl. az újonnan érkezett nagykövet bemutatásakor vagy a szerződések szövegének a megfogalmazásakor, s egyéb alkalomból is.

Több érvet is fel lehet hozni a latin használata mellett, melyek közül legfontosabb talán a következő három indok: 1. Gyakorlati érv az, hogy a latin az egyházi személyiségeknek (püspökök, bíborosok) volt a nyelve, s közülük került ki a diplomáciai képviselők személyzete. 2. A másik fontos érv az, hogy a latin lévén holt nyelv, nem anyanyelve egyetlen élő személynek sem, tehát használata nem idézhet elő sértést vagy sértődöttséget. 3. Latin nyelven rendelkezésre álltak a jól megformált, szabatos levelezési fordulatok, a köszöntők, a bevezetők és a záró formulák. Tehát biztosak lehettek e fordulatok helyes interpretációjában. Ide vehetünk még egy további – történelmi vonatkozású – okot is, nevezetesen azt, hogy a Német-Római Szent Birodalom nyelve csakis a latin lehetett. S ekkor jött – 1520 táján – V. Károly által annak felismerése, ha uralkodóként a latin nyelvet beszéli, akkor elismeri a Német-Római Császárság felsőbbrendűségét, ha viszont fokozatosan elutasítja a latint, akkor szembehelyezkedik a császár szándékával.

A XV–XVI. században az európai nyelvek még nem érték el azt a fejlettségi fokot – ami a kifejezések szabatosságát illeti – hogy azokat egyértelműen és félreérthetetlenül lehessen szerződések megfogalmazására használni. A XVII. század végére a francia nyelv viszont már alkalmasnak bizonyult erre a „küldetésre”.

A **reneszánsz** és a **humanizmus** kora után a latin egyre inkább elveszítette korábbi jelentőségét. Azzal ugyanis, hogy a latint klasszikus formájában igyekeztek megőrizni, illetve helyreállítani, elszakították azt az élő és létező világtól. A XVII. század során sok új jogi, gazdasági, politikai fogalom keletkezett, olyanok, amelyeket nem lehetett többé latinul kifejezni.

Egyéb tényezők is meggyorsították a latin nyelv használatának a visszaszorítását; ilyenek voltak a **könyvnyomtatás felfedezése**, és a protestantizmus megjelenése. Mindkettő a nép (a tömegek) nyelvét részesítette előnyben a latinnal szemben.

Másrészt, változások mentek végbe a diplomáciai személyzet összetételében is. Az egyházi személyiségek helyét fokozatosan átvették a civil diplomaták és a katonatisztek. Egyes nemesi ifjak 16 évesen kezdték diplomáciai karrierjüket, amikor még nem beszéltek jól (vagy egyáltalán nem) a latin nyelvet. A nyelvi vonatkozásokon túl voltak történelmi-politikai okok is. Az 1648-as westfáliai békekötéskor a Szent Birodalom nagykövetei kiemelték azt a tényt, hogy a latin nyelv a birodalom nyelve, s ezt a többi nagykövet rossz néven vette; ők ugyanis a latint addig semleges nyelvnek tekintették. Ettől kezdve erősen vesztett súlyából, bár a már említett 1648-as westfáliai békeszerződést megelőző tárgyalások, amelyek a legyőzött Német-Római Császárság és a győztes Franciaország között zajlottak, még latin nyelven folytak, s a szerződés eredeti nyelve is a latin volt. Harminc évvel később, a Nimégue-i szerződés idején, XIV. Lajos győztes háborúi után Franciaország a hatalom csúcán volt, s mégis még ekkor is a tárgyalások szinte teljes egészében latin nyelven folytak. A béke-

szerződés viszont több részből áll: már született egy szerződés francia (!) nyelven Hollandia és Franciaország között, egy másik, kétnyelvű szerződés Franciaország és Spanyolország között, és létezik egy szerződés a győztes Franciaország és a legyőzött Német Birodalom között latinul, tehát a legyőzött nyelven!

IV. 1. A francia nyelv egyeduralma a diplomáciai kapcsolatokban (1714-1919)

Az előzőekben leírtakkal éppen ellenkező módon köttetett meg 1714-ben a rastadti békeszerződés. XIV. Lajos uralkodásának végén Franciaország súlyos katonai vereségeket szenvedett, s lám első alkalommal **francia nyelven szövegezik a szerződést**, s mi több: nincs latin nyelvű szöveg! Minderre íme az egyszerű magyarázat. De Villars marsal, francia követ nem tudott latinul, míg Savoyay Jenő herceg, osztrák főparancsnok, a császári oldal tárgyaló képviselője kiválóan beszélt a francia nyelvet. Ily módon a rastadti szerződést csak francia nyelven fogalmazták meg, de mellékeltek hozzá egy „mention spéciale”-t, amely pontosítja, hogy olyan kivételről van szó, amelyet későbbi szerződések esetében egyáltalán nem lehet precedens értékűnek tekinteni. S mintegy fél évszázadon át valamennyi szerződéshez külön megjegyzésként odabiggyesztek, hogy – egyedi esetről lévén szó – különben a francia nyelv használatát hivatalosan nem akceptálják.

Ötven évvel később, 1763-ban a párizsi szerződésben hagyták el először az említett kitélt a szerződés aljáról, s ezzel mintegy jelezték azt a tényt, hogy az **elfogadott nyelv a francia**. Mindehhez vegyük még hozzá azt a tényt, hogy 1763-ban jöllehet Franciaország a legyőzött fél, az egykor megfogalmazott szerződés francia nyelven mondja ki az indiai gyarmatainak elvesztését. S ez az írásban soha nem rögzített konvenció több mint másfél évszázadon át a diplomácia íratlan szabályaként élt tovább egészen az első világháborút lezáró 1919-1920-as versailles-i béketárgyalásokig.

A **XVIII-XIX. században** a diplomaták már teljességgel világi emberek, műveltek, akik számára **a francia nyelvismeret teljesen természetes** dolog. S mi több, a diplomáciai kongresszusok többé nem csak szakértők szűk körének a részvételével zajlanak, hanem jelen vannak a hölgyek is. A diplomatafeleségek elkísérik férjeiket a konferenciavárosba, ahol eltöltenek néhány napot, hetet. Ez idő alatt társasági életet élnek, s teljesen természetes, hogy a felsőbb társadalmi réteghez tartozó hölgyek franciául társalognak a szalonokban, egymás között s a személyzet jelenlétében is, hogy azok ne értsék őket. S vegyük még mindehhez azt a tényt, hogy a hölgyek számára oly fontos **divat** (parfümök, parókák, ruhák, bútorok) **nyelve is a francia**.

A társadalmi vonatkozásokon túl még egyszer felhívjuk a figyelmet arra az előzőekben már részletezett nyelvi tényre, hogy ebben az időben **a francia nyelv** már

a kor színvonalán álló olyan **modern nyelvvé fejlődött**, amely kiválóan alkalmasnak bizonyult a diplomáciai nyelv szerepének betöltésére. A két klasszikus század nyelv-művelői **tudatosan csiszolták a francia nyelvet**. Elegendő itt újra megidézni a Malherbe-től felállított hármast: „**clarté, pureté, et précision**”. A *précision* ’pontosság’ abban a korban többek között azt is jelentette, hogy a nyelv használói igyekeztek mindennemű ekvivalens és szinonim jelentést kiküszöbölni; legfőbb törekvésük az egyértelműség maximális elérése volt. Az egyértelműségé, amely bizony nagy előnye egy diplomáciai nyelvnek. Rivaroltól származik a mondás: „Ce qui n’est pas clair, n’est pas français” ’Ami nem világos, az nem francia’. A **kiművelt francia nyelv** – az időközben kialakult diplomáciai formuláival, amelynek a jelentése állandósult az évtizedek során – garanciát jelentett a nemzetközi érintkezés területén.

IV. 2. Az angol-francia kétnyelvűség időszaka (1919-1945)

Térjünk vissza az 1919-1920-as versailles-i béketárgyalásokhoz. Milyen pragmatikus okok játszottak közre akkor ott, Versailles-ban?

Első alkalommal fordult elő, hogy nem európai országok – az Egyesült Államok és Japán – is részt vettek az európai béketárgyalásokon. Márpedig az amerikaiak akkor (és azóta is), amikor beavatkoztak az európai politikába, mindig visszatartották azt, hogy az anyanyelvükön kívül egy másik idegen nyelvet használjanak. Ezt az elvet még az 1783-as Washingtoni határozat rögzítette.

Lássuk, kik ültek, illetve kik voltak a „lapleosztók” Versailles-ban a tárgyalóasztal körül? Ott volt Wilson, amerikai elnök, aki egyáltalán nem tudott franciául, aztán az angol Lloyd George, aki nagyon rosszul beszélt a franciát, míg ott találjuk Franciaország képviselőit az angolul jól beszélő Clémenceau-t és Sonnio-t az olasz minisztert, aki angolul és franciául is beszélt. Tehát ugyanolyan véletlen és praktikus érvek szóltak 1919-1920-ban az angol tárgyalási nyelv mellett, mint amilyenek másfél évszázaddal korábban a francia mellett. (Talán megengedhetünk egy kicsit epés megjegyzést: minden bizonnyal nagy hasznára lett volna a francia nyelvnek nemzetközi jelentősége és diplomáciai nyelvi státusa megőrzése szempontjából, ha Clémenceau nem beszél angolul. Hát igen, nagy dolgok is gyakran véletlenül múlnak...) A versailles-i konferencia nyelvhasználata miatt aztán méltatlankodni, majd tiltakozni kezdett a Francia Köztársaság elnöke, a Francia Akadémia és még sok más szervezet és személyiség. De a dolgokat nem lehetett meg nem történekké tenni. Ezek a tiltakozások nem hoztak sikert, és ennek a „nyelvhasználati újítás”-nak a francia nyelvet illetően súlyos következményei lettek.

A két világháború közötti időszakban a nemzetközi tárgyalások és szerződések nyelve alapvetően az angol és a francia. Az Amerikai Egyesült Államok egyre intenzívebben vesz részt az európai politika és gazdaság alakításában.

IV. 3. A többnyelvűség korszaka (1945–): a nemzetközi intézmények nyelvhasználata

A második világháborút követően, az **ENSZ** létrehozását előkészítő San Francisco-i konferencián, 1945 tavaszán **öt hivatalos nyelvet** fogadtak el: a franciát, az angolt, az orosz, a spanyolt és a kínait. Időközben hivatalos nyelvi státust kapott még az **arab** is. Az ENSZ-ben a belső hivatalos dokumentumok azóta is csak két nyelven – angolul és franciául – készülnek, s a plenáris üléseken angolról franciára illetve franciáról angolra nem tolmácsolnak.

Itt is el kell mondanunk, egy esetet. Az Egyesült Államok már az ENSZ megalakulásakor az egyetlen belső munkanyelvnek csak az angolt ajánlotta, mondván: az a legerjedtebb nyelv a gazdasági és az üzleti élet területén. A többi delegáció tagjaiban már akkor nyugtalanság alakult ki a nyelvi köntösbe bújtatott angolszász hegemonia jövőképe miatt, s ezért felsorakoztak az akkori francia ENSZ-képviselő, Georges Bidault mögé azzal a szándékkal, hogy a franciát is elfogadtassák belső munkanyelvként. Az angol ellenében szavaztak a latin-amerikai, a közel-keleti országok és a Szovjetunió képviselői. A francia nyelvet tehát többségi szavazással elfogadták az angollal egyenrangú (másik) belső munkanyelvként.

IV. 4. Az Európai Unió nyelvhasználatáról

Mint ismeretes, az Európai Unió egyik elődjét, az Európai Szén- és Acélközösséget **Robert Schuman francia politikus álmodta meg**, s ő dolgozta ki azt a később Schuman-tervnek nevezett javaslatot, amely végül is a szervezet létrehozását eredményezte 1951-ben. Az alapító országok Franciaország, Németország, Olaszország és a Benelux-államok voltak. A nyelvi kérdés már ekkor problémaként jelentkezett. A szerződő országok alapvetően egyetértettek abban, hogy mind a négy nyelv (francia, német, olasz, holland) egyenrangú. „A franciák azonban, mivel a szerződés francia nyelven született, ahhoz ragaszkodtak, hogy a végrehajtási utasítások és a bíróság általi jogértelmezések szintén franciául szülessenek meg, illetve a francia szöveg legyen az irányadó.” (Szabari 1999, 116). A németek ezzel szemben a négy nyelv teljes egyenjogúsága mellett kardoskodtak. „Végül 1952-ben a külügyminiszteri konferencia a német javaslatot fogadta el, és az ott született jegyzőkönyv kimondja a négy nyelv egyenjogúságát és egyenrangúságát... Ez az elv mindvégig megmaradt a későbbi fejlődés és bővülés során, így emelkedett a hivatalos és munkanyelvek száma időközben 11-re... Az Unió hivatalos közlönye mind a 11 hivatalos nyelven megjelenik.” (Szabari 1999, 117-8). A Bizottságban kezdetben a francia nyelv volt a legin-

kább használatos (a brüsszeli székhely miatt is), az 1972-es csatlakozás után **az angol is felzárkózott a francia mellé**, és napjainkban ez a két nyelv vált az ún. elsőszámú munkanyelvvé vagy „szövegező nyelvvé”. „Bár 1993. szeptember 1-jén német kérésre a Bizottság formálisan megerősítette, hogy a belső használatra szánt bizottsági dokumentumok a jövőben az angol és a francia mellett németül is rendelkezésre állnak majd, a gyakorlat ennek mind a mai napig nem felel meg.” (Szabari 1999, 119). Egy 2001-es adat szerint a belső dokumentumoknak mindössze 11 százalékát fordították le német nyelvre. Egy magát megnevezni nem kívánó olasz nemzetiségű EU-diplomata szerint a tárgyalások a nagyobb plénumokon általában angol nyelven kezdődnek, de mire egy belső, szűkebb körben a végső döntésre kerül egy-egy dolog, igen sokszor azon veszik észre magukat, hogy már teljesen áttértek francia nyelvre... Tehát a francia nyelv még mindig erősen tartja magát a diplomáciai dokumentumok megszövegezése terén.

Nyelvhasználat a nemzetközi szervezetekben

A továbbiakban áttekintjük a francia nyelv jelenlétét, szerepét néhány nemzetközi szervezetben:

Szervezet	Nyelvek
Egyesült Nemzetek Szervezete	angol, francia, spanyol, orosz, kínai, arab
ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (ECE)	angol, francia, orosz
Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (OECD)	angol, francia
Nemzetközi Energia Ügynökség	angol, francia
Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA)	angol
Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD)	angol, francia, német, orosz
Európai Unió , Európai Bizottság, Európa Parlament, Európai Bíróság	11 nyelv; belső munkanyelvek: angol, francia, (német)
Európai Beruházási Bank (EIB)	angol, francia
Európa Tanács	angol, francia
Európai Biztonság és Együttműködés Szervezete	angol, francia, német, olasz, orosz, spanyol
Közép-Európai Kezdeményezés	angol
Észak-Atlanti Szerződés (NATO)	angol, francia
Nyugat-Európai Unió (WEU)	angol, francia
Duna Bizottság	francia, orosz
Postai és Telekommunikációs Igazgatás Európai Konferencia (CEPT)	francia, (angol, német)
Európai Polgári Repülési Konferencia	angol, francia
Európai Úrkutatási Ügynökség	angol, francia, német
Európai Szabadalmi Szervezet	angol, francia, német
Nemzetközi Olimpiai Bizottság	angol, francia
Iszlám Konferencia	arab, angol, francia
Arab Liga	arab, angol, francia

Föltétlenül említést érdemel, hogy **az Európai Unió joggal, jogharmonizációval foglalkozó kiadványai túlnyomó többségükben csak francia nyelven jelennek meg.**

S még egy érdekes adat. **A Vatikán** a diplomáciai levelezésre és a nemzetközi vonatkozású ügyintézésre **megőrizte a francia nyelv elsőlegességét.** A legutóbbi idők pápai (VI. Pál és II. János Pál) az ENSZ-ben szintén francia nyelven nyilatkoztak.

V. A frankofónia mai helyzetéről

A francia nyelv ma öt kontinens ötvenhat országában van jelen különböző mértékben és minőségben. Vannak olyan országok és régiók, amelyekben a franciát a lakosság többsége anyanyelvként és hivatalos nyelvként is használja (Franciaország, Belgium, Svájc, Monaco, Québec, stb.) Más országokban elfogadott első vagy második hivatalos nyelv, továbbá a kultúra és az oktatás nyelve is (Kongo, Szenegál, Marokkó, Zaire, stb). S vannak olyan országok, ahol a francia ugyan nem hivatalos nyelv, de az oktatásban, s a mindennapi élet számos területén széles körben elterjedt (Algéria, Egyiptom, Kambodzsa).

Mindent egybevetve kb. 120-130 millió tényleges frankofónról beszélhetünk, azoknak a száma viszont, akik a mindennapi élet különböző területein rendszeresen és „többé-kevésbé normatív módon” használják a francia nyelvet kb. 240-260 millióra tehető.

* * *

Összegzésként és intelemként megállapíthatjuk, hogy a francia nyelv mind a beszélők számát illetően, mind pedig a nemzetközi kommunikációban betöltött „második” posztot tekintve – évszázadok óta – igen előkelő helyet foglal el a világ nyelveinek sorában. Sajnálatos tény viszont, hogy ma Magyarországon a nyelvtanulók között közel sem foglalja el az öt megillető helyet.

Fel kell hívnunk elsősorban az ifjú nemzedék figyelmét arra a tényre, hogy ma annak, aki az Európai Unió valamely intézményében vagy hivatalában akar munkát vállalni, felsőfokú **angol és francia** /hangsúlyozom: **angol és francia!**/ nyelvtudással kell rendelkeznie, és ehhez jön még egy harmadik EU-ban használt nyelvnek vagy egy Európán kívüli világnyelvnek (orosz, arab, kínai, japán) az erős középfokú ismerete. Az Európai Unió előszobájában, sajnos, hazánk polgárainak többsége ettől a „nyelvtudás-kíváncsólom”-tól még meglehetősen távol jár...

Irodalom:

Bárdosi Vilmos – Karakai Imre, A francia nyelv lexikona.
Corvina, Budapest, 1996.

Eckhard Sándor, A francia szellem. Magyar Szemle Könyvei XIV. kötet
Budapest 1938/Attraktor, Gödöllő, 2003.

Giscard d'Estaing, Valéry, A franciák.

Európa Könyvkiadó, Budapest, 2002.

Herman József, A francia nyelv története.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.

Pancraccio, Jean-Paul, Dictionnaire de la Diplomatie.

Éd. MicroBuss, Clermond-Ferrand, 1998.

Pitti Ferrandi, François, Le français, langue diplomatique. L'Amopa et la Francophonie.

Paris, 2003.

Szabari Krisztina, Tolmácsolás. Bevezetés a tolmácsolás elméletébe és gyakorlatába.

Scholastica K., Budapest, 1999.

***Dr. Mihalovics Árpád** 1973-ban szerzett orosz–francia szakos középiskolai tanári oklevelet a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1977-ben bölcsészdoktori címet, 1988-ban a nyelvtudomány kandidátusa fokozatot szerezte meg. 1999-ben a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen habilitált nyelvtudományból. 24 évet tanított a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán: 10 évet az Orosz Nyelv és Irodalom tanszéken, 14 évet a Francia Nyelv és Irodalom Tanszéken, amelynek alapító tanszékvezetője volt. 1993-1995 között három félévben a Trieste-i Egyetemen vendégtanár, majd 1998-2000 között 4 féléven át a párizsi Sorbonne Nouvelle Egyetem vendégprofesszora. 2000 óta a Veszprémi Egyetem Francia Nyelv és Irodalom Tanszékén dolgozik; tanszékvezető egyetemi tanár. Kutatási területe: a nyelvészeti pragmatika, nyelvtipológia, a politikai és diplomáciai nyelvhasználat, magyar–francia–orosz–olasz kontrasztív nyelvészet. Publikációi: 70 tanulmány és 3 könyv a nyelvtudomány, a felsőoktatás és a kultúra témaköréből.*